

Лисько Т.Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Національного авіаційного університету

Сенько А.В.,
студентка IV курсу юридичного факультету
Національного авіаційного університету

УДК 343.918.2
DOI 10.32845/2663-5666.2022.4.15

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ КОЛАБОРАНТА

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Збройна агресія Російської Федерації проти України з 24 лютого 2022 року, на жаль, дала змогу зрозуміти, що навіть серед громадян України є ті, хто виступають проти її незалежності, суверенності, та територіальної цілісності. Питання кримінологічної характеристики особи колаборанта практично не досліджувалось з огляду на різноманітну делінквентну поведінку таких осіб, а також з огляду на специфіку цього виду кримінального протиправного діяння, яке називають формою державної зради.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показали результати вивчення наукової літератури, питання кримінологічної характеристики особи колаборанта є новим, проте з огляду на положення кримінології, загальну характеристику осіб злочинців було досліджено в наукових працях А.Ф. Зелінського, Ю.Ф. Іванова, В.С. Ковальчука, А. Усача, Ю.Р. Орлової, Г.І. Забрянського, О.М. Гусевої. Різні аспекти колабораційної діяльності висвітлювали у своїх працях О.Ф. Бантишев, С.А. Дика, К.Л. Лозинська, В. Малюга, В.О. Ходанович, О.В. Шамара, О.В. Кузьменко та інші..

Метою статті є дослідження кримінологічної характеристики особи колаборанта та, в цілому, з'ясування детермінаційного механізму вчинення колабораційних правопорушень відносно України з боку самих громадян України, які йдуть на добровільну співпрацю з РФ. Разом з тим, необхідно розробити механізм запобігання даним кримінальним правопорушенням у подальшому. Отже, головним завданням цієї наукової праці є формування науково обґрунтованих висновків щодо кримінологічної характеристики колаборантів, розробка пропозицій

і заходів протидії кримінальним правопорушенням, що ними вчиняються.

Виклад основного матеріалу. На науковому рівні загальноновизнаним є те, що всі соціально-правові явища і процеси є взаємозв'язаними, взаємодіючими та взаємообумовленими, у результаті чого будь-яка причина їх формування і розвитку породжує відповідний наслідок. Якщо вказану теоретичну модель застосувати для встановлення кримінологічної характеристики особи колаборанта, то ми отримаємо досить чітку картину особи, яка вчиняє такі правопорушення, з'ясуємо її ознаки, детермінанти, що впливають на рішення бути колаборантом, визначимо основний мотив та інші чинники, які формують таку делінквентну поведінку. Проте необхідно також відзначити складність складання кримінологічної характеристики суб'єктів вчинення кримінальних правопорушень в силу високого ступеня латентності цього виду (різновиду) кримінальної протиправної діяльності, що, у свою чергу, є чинником, який сприяє зниженню ефективності запобігання кримінальним правопорушенням. Дуже часто такі злочинці, адаптуючись до нових умов, займають позицію жертви і намагаються довести, що їх змусили, що вони не мали іншого вибору. Та найнебезпечнішими з них все ж таки є особи, яких було завербовано ще задовго до вторгнення РФ.

Ю.Ф. Іванов зазначає, що в кримінології під особою злочинця слід розуміти сукупність соціально значимих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [1, с. 85].

Встановлюючи кримінологічну характеристику злочинця, необхідно орієнтуватися

на чинне кримінальне законодавство, зокрема з огляду на те, кого законодавець відносить до суб'єктів вчинення колабораційної діяльності. Відповідно до ст. 111¹ КК України, це має бути громадянин України, який публічно заперечує здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні закликає до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України [2]. Така діяльність характеризується чітко усвідомленою поведінкою, тому особу, яку примусили працювати на ворога методом залякування чи насильницькими діями щодо неї і її сім'ї, колаборантом вважати категорично не можна.

Взагалі, особа, яка за своєю волею стає на злочинний шлях, завжди має в причинах своєї делінквентної поведінки вплив психологічних факторів, які в сукупності із соціальними чи економічними чинниками створюють підґрунтя для вчинення певного роду правопорушень. Як аргумент на підтвердження цієї думки слід навести думку Ю.Р. Орлової, яка зазначала, що «будь-який злочин визначається в кінцевому підсумку історією попереднього життя злочинця, тими його особистісними рисами й якостями, які сформовані в процесі виховання і які в конкретній, часом дуже складній або конфліктній ситуації і визначають вибір суспільно небезпечного варіанта поведінки» [3, с. 19–23].

Кримінологічний портрет особи колаборанта складається з чотирьох груп ознак: соціально-демографічних (стать, вік, рівень освіти, зайнятість та ін.); соціально-рольових (громадянство, професія, сімейний стан); кримінально-правових (особливий службовий статус, що зумовлює колабораційну діяльність, наявність чи відсутність судимості); морально-психологічних якостей, що характеризують мотиваційне тло злочинної поведінки.

Якщо говорити про основу соціально-демографічної характеристики особи-колаборанта, то в ній лежать його стать, вік, соціальне становище. Взяті в сукупності, вони вказують на наявність певних відхилень у системі соціалізації колаборантів і є інформаційною основою для загально-соціальної та спеціально-криміноло-

гічної профілактики протидії таким кримінальним правопорушенням.

Якщо проаналізувати дані, надані платформою Руху ЧЕСНО в «Реєстрі держЗрадників» станом на листопад 2022 року, то можна зрозуміти, що у 71,6% випадках колабораційну діяльність здійснюють чоловіки, відповідно 28,4% – жінки [4].

Г.І. Забрянський у своїй праці слушно зазначає, що «крива віку» – одна з найстійкіших у кримінологічній характеристиці. Це визначається існуванням вікових етапів морального формування особистості, та головне, що для кожного вікового періоду характерний «свій» набір потреб, інтересів, мотивів та ціннісних орієнтацій» [5, с. 68]. Колабораційна діяльність сама по собі передбачає у особи наявність певного досвіду в політичній, військовій, економічній сферах, тому під час вивчення вікових груп осіб, які займались колабораційною діяльністю було встановлено, що переважна більшість колаборантів – це вікова група 30–55 років (близько 80%).

Соціальна цінність особистості визначається рівнем її освіти. Освіта впливає на формування життєвих установок, ціннісних орієнтацій, мотивів та цілей діяльності, звичок, правил поведінки, способів реагування на конкретні життєві ситуації. Чим вищий освітній рівень індивіда, тим у нього рідше формуються антигромадські погляди чи звички, а тому їх зовнішній прояв майже не спостерігається. Тому з одного боку, високий інтелектуальний рівень особи колаборанта сприяє розробленню складніших колабораційних схем. А з іншого боку, хороша професійна військова підготовка, або навіть і її відсутність зумовлює появу «коригувальників вогню».

У переважній більшості такі кримінальні правопорушення скоюють особи, які певним чином перебувають в зоні так званого соціального ризику. Саме через переслідування корисливої мети вони піддаються впливу ворога. Аргументом на підтвердження цієї думки є вирок № 204/6874/22 Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 13 вересня 2022 року [6]. Коригувальником вогню за вироком суду став безробітний громадянин України, який має середню освіту, є одруженим та має двох неповнолітніх дітей на утриманні, що в свою чергу підтримує думку про те, що громадяни, які перебувають в скрутному матеріальному становищі, цілком усвідомлюючи свої дії, стають колаборантами.

Якщо говорити про трудову діяльність, то в процесі неї особа, звичайно ж, відчуває на собі вплив відповідного соціального середовища і сама впливає на нього відповідним чином. У ході дослідження встановлено, що в переважній більшості колаборантами, які йдуть на співпрацю з ворогом, є:

- 1) приватні особи – 33,8%, вони працюють в різних сферах, або є безробітними;
- 2) правоохоронці – 32,8%;
- 3) посадові особи в органах державної влади, чи в органах місцевого самоврядування – 26,5%;
- 4) керівники різних підприємств – 6,9%.

Як бачимо, низька заробітна плата, відсутність роботи, низький рівень життя частини населення, які здійснюють колабораційну діяльність, підтверджує раніше висловлену тезу про те, що перебуваючи в зоні соціального ризику, особи намагаються таким чином себе матеріально забезпечити і саме через це йдуть на співпрацю з ворогом. При цьому на аналізований контингент злочинців поширюється загальний статистичний закон: зі збільшенням віку злочинців збільшується кількість осіб, які перебувають у шлюбі і мають дітей. Це говорить про досить високий рівень соціалізації колаборантів та відсутність таких ізолюючих чинників, як жорсткі правила злодійської субкультури.

Морально-психологічна характеристика дає змогу глибше зрозуміти внутрішній зміст особи колаборанта. Насамперед ідеться про світоглядні та моральні риси злочинця: погляди, переконання, ціннісні орієнтації, життєві прагнення та очікування. Це багато в чому залежить від ролі і місця, яке він займав в суспільному житті.

Зазвичай у таких осіб наявний «куратор», тобто особа, яка так чи інакше розшукує осіб, які будуть співпрацювати з ворогом через нього, дає вказівки щодо здійснення певних дій, виплачує кошти в разі успішного виконання завдань, або залякує. Рідше трапляється так, що особа проявляє ініціативу і без будь-якої корисливої мети починає співпрацювати з ворогом. Але й тут важливо розуміти, що для такого рішення характерним є певне психологічне підґрунтя, яке залежить від того, в якому соціальному колі людина зростала, як формувалось її життя і загальні погляди на політичні події в світі. Найчастіше з певних ідеологічних чи політичних міркувань колаборантами стають люди похилого віку. Більш молоді особи переслідують корисливу мету.

Якщо проаналізувати публікації у ЗМІ [7], то домінуючими мотивами при здійсненні колабораційної діяльності є: матеріальні потреби і бажання збагатитися, власні політичні міркування, прагнення до самовираження. У літературі відносно корисливих кримінальних правопорушень виділяється ще й ігровий мотив. Вважаємо, що для особи колаборанта в конкретних ситуаціях він також є притаманним, оскільки є характерним для того, хто вчиняє кримінальні правопорушення в багатьох випадках не так заради матеріальної вигоди, як заради гострих почуттів, відчуття захвату від прояву протесту. Ці особи отримують психологічне задоволення від процесу кримінально протиправного діяння, а це має для них самостійне, власне значення. Тому й таку мотивацію особи колаборанта виключати, як ми бачимо, не варто.

Серед індивідуальних психологічних властивостей осіб можна виділити: винахідливий склад розуму, комунікабельність, здатність справити враження, хитрість, рішучість, дар переконання, що дає посадовим особам можливість впливати на інших та зав'язувати досить тісні ділові відносини з незнайомими людьми, здатність викликати до себе прихильне ставлення, планувати, продумувати всі деталі, працювати з інформацією та швидко реагувати на її зміну; адаптивність, високий самоконтроль, самовладання, терплячість тощо. Особливо це прослідковується у формі суспільно-державного управління, коли злочинці виконують функції так званих губернаторів, мерів, керівників освіти, медичних закладів та інших посадових осіб [8, с. 79-84].

Якщо окреслювати залежність колабораційної діяльності від судимості, то в даному випадку відсутні, принаймні поки що, будь-які статистичні дані. Це пов'язано з невеликим обсягом винесених вироків, чи наявних у ЗМІ даних про осіб-колаборантів. Але якщо виходити зі складеної вище характеристики, то ми бачимо, що прямий причинно-наслідковий зв'язок між колабораційною діяльністю і минулою судимістю особи відсутній. Це означає наступне: відсоток осіб, які в минулому були за щось засуджені, а тепер є колаборантами буде вкрай низький.

Можна припустити мотив вчинення колабораційних злочинів у таких людей. Скоріш за все, це бажання збагатитися, віра в те, що розпочнеться нове життя, можна побудувати собі кар'єру і ніхто при новій владі не дорікне за минулі проступки.

Місце вчинення даного кримінального правопорушення під час війни колаборант може обрати будь-де. Однак, найбільш типовими та розповсюдженими для колабораційної діяльності є території, що тимчасово окуповані державою-агресором. При цьому варто також додатково зазначити, що час вчинення такого виду правопорушення однозначно буде співпадати з часом збройної агресії проти України та часом окупації її території.

У цілому, сфера профілактики кримінальних правопорушень надзвичайно широка. Необхідно вказати, що сьогодні вона є сферою діяльності не лише правоохоронних органів, а й державних органів, громадських формувань та громадян держави. Зокрема, досвід доводить, що без комплексного підходу у боротьбі з негативними явищами в суспільстві ефективної роботи в цьому напрямі досягти практично неможливо. Саме тому важливим є застосування скоординованих зусиль усіх зацікавлених служб, для спільної боротьби з даним явищем. Прийнято виділяти такі функції профілактики злочинів, які характеризують її соціальне призначення і практичну цінність:

- запобіжно-регулятивна функція покликана коригувати у специфічних формах взаємозв'язок особи і суспільства та впливати на поведінку людей і суспільні інтереси. Таким чином, профілактика покликана забезпечити таку поведінку людей, яка відповідала б вимогам, закріпленим у нормах права й інших нормативних актах;

- охоронна функція покликана забезпечити захист суспільних інтересів і соціальних цінностей громадян і держави від злочинних посягань. Оскільки профілактика злочинів спрямована на недопущення антигромадської поведінки, а також вона реалізує не лише можливості переконання, але й примусу до осіб, які не хочуть ставати на шлях виправлення;

- виховна функція – профілактика злочинів в основному зводиться до цієї функції, адже її призначення – не у примусі, а переконанні;

- ідеологічна функція, призначення якої полягає у забезпеченні загальної ідейної спрямованості профілактичних заходів, обґрунтуванні їх змісту, правильному визначенні шляхів, засобів і методів профілактичної діяльності;

- прогностична функція збагачує теорію та практику профілактики правопорушень інформацією, що дозволяє визначити перспективні напрями протидії кримінальним правопорушенням.

Якщо говорити про методіку запобігання і профілактику таких правопорушень, то слід відмітити швидку реакцію органів державної влади та громадських організацій на появу колаборантів, що не може не тішити, особливо в умовах війни. Позитивним моментом є поява в Кримінальному кодексі України вже зазначеної статті 111¹. Її наявність, а також передбачені ознаки кримінального правопорушення і відповідальність дають колаборантам чітке розуміння того, що їх дії є неправомірними, а відповідальність доведеться все ж таки понести.

Цікавим елементом в боротьбі з колабораціонізмом є розробка Реєстру «ДержЗрадників». Особа, розуміючи, що за свою діяльність вона потрапить до цього публічного реєстру, буде розуміти масштабність своєї провини перед народом України, оскільки кожен знатиме її особисто і бажання зробити щось неправомірне на підсвідомому рівні буде сіяти сумніви стосовно того, а чи дійсно воно того варте. Тому ми підтримуємо такі кроки протидії колабораціонізму і пропонуємо розширити в даному реєстрі перелік осіб. Вбачаємо, щоб там були не тільки посадові особи, а й звичайні громадяни, які «відзначились» своєю активною проросійською позицією, всебічною підтримкою ворога та будь-яким сприянням російському тероризму.

Висновки. Наразі в Україні непрості часи і всі зусилля мають бути направлені на відновлення країни, боротьбу за свободу. Прикро, що все дедалі частіше в нашому суспільстві звучить питання колабораційної діяльності.

Під час дослідження даної теми ми керувались тим, що колаборанти-злочинці завжди діють усвідомлено. У разі, коли особу примушують до певних дій «під дулом автомата» чи якимсь іншим злочинним чином, то це виключає наявність в неї прямого умислу і вважати її зрадником, колаборантом не можна.

Для чіткої структуризації інформації нами було використано соціально-демографічні; соціально-рольові; кримінально-правові; морально-психологічні групи ознак злочинця. Це дало змогу з'ясувати механізм вчинення колабораційних правопорушень, розкрити певні особливості осіб, які свідомо переходять на бік ворога.

Таким чином, ми з'ясували, що найчастіше колаборантами стають чоловіки. З певних ідеологічних, чи політичних міркувань колабораційна діяльність притаманна людям похилого віку, при цьому особи молодшого віку у більшості випадків переслідують корисливу мету.

Характерним є також те, що зі збільшенням віку підвищується відсоток одружених людей і відсоток тих, хто має дітей. Це свідчить про досить високу соціалізацію колаборантів, тому найчастіше колаборант, якщо це стосується державного управління, має лідерські навички, вміє поводити себе перед публікою, є впевненим у собі, вміє швидко адаптуватись під зміни та впливати на оточуючих завдяки пропаганді. Їх складно виявляти через те, що часто вони займають позицію жертв, яких погрозами примусили до таких дій, а найнебезпечнішими з колаборантів є особи, яких було завербовано ще задовго до вторгнення РФ.

Якщо аналізувати методику запобігання і профілактику колабораційної діяльності, то слід відмітити швидку реакцію органів державної влади та громадських організацій на появу колаборантів, що не може не тішити, особливо в умовах війни. Позитивною вбачаємо появу в Кримінальному кодексі України статті 111¹ та появу Реєстру, в якому громадський Рух ЧЕСНО, співпрацюючи з НАЗК, збирає та публікує дані про діяльність колаборантів. Така ідея, звичайно ж, була викликана значним суспільним інтересом до цих осіб в умовах війни та геноциду українського народу.

Лисько Т.Д., Сенько А.В. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ КОЛАБОРАНТА

Умови сьогодення, пов'язані зі вторгненням РФ на територію України, потребують не тільки пошуку нових рішень для припинення війни, а й розширення досліджень в наукових межах кримінології, криміналістики, кримінального права та в інших галузях права.

У даній статті досліджується кримінологічна характеристика особи колаборанта, яка охоплює чотири групи ознак: соціально-демографічні; соціально-рольові; кримінально-правові; морально-психологічні якості злочинця. Відомим є факт, що поведінка особи, яка вчиняє правопорушення, завжди залежна від психологічних чинників, які в сукупності із адаптацією в соціальному середовищі, створюють підґрунтя для вчинення певного виду злочинів. Тому значущість кримінологічної характеристики колаборанта полягає в тому, що вона надає змогу на основі відомих детермінантів швидше зрозуміти які ознаки притаманні особі, яка вчиняє злочин, як на основі отриманої інформації запобігти колабораційній діяльності, як здійснити профілактику та розробити ефективну методику протидії їй вчиненню.

У науковій статті встановлено, що найчастіше колаборантами стають чоловіки. З певних ідеологічних, чи політичних міркувань колабораційна діяльність притаманна людям похилого віку, при цьому особи молодшого віку у більшості випадків переслідують корисливу мету. Автори зазначають, що колаборанти мають досить високий рівень соціалізації, тому злочинець має лідерські навички, вміє поводити себе перед публікою, є впевненим у собі, вміє швидко адаптуватись під зміни та впливати на оточуючих завдяки пропаганді. Їх складно виявляти через те, що часто вони займають позицію жертв, яких погрозами примусили до таких дій, а найнебезпечнішими з колаборантів є особи, яких було завербовано ще задовго до вторгнення РФ.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, особа, колаборант, детермінанти, колабораційна діяльність, коригувальники вогню.

Lysko T.D., Senko A.V. FEATURES OF THE CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS OF THE PERSON OF THE COLLABORATOR

The conditions of the present day connected with the RF invasion into the territory of Ukraine, need not only to find new solutions to solve the war, and the expansion of research within the scientific framework of criminology, criminalistics, criminal law and in other fields of law.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Іванов Ю.Ф. Кримінологія: навч. посіб. К.: ПАЛІВОДА А.В., 2006. 264 с.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26.
3. Орлова Ю.Р., Гусєва О.М. Кримінологічні особливості особистості неповнолітніх жіночої статі, які вчинили корисливо-насильницькі злочини. *Юридична психологія*. 2008. № 4. С. 19–23.
4. Реєстр державних зрадників. Рух ЧЕСНО. 2022. URL: <https://www.chesno.org/traitors/?n=&new=True&ead=&category=&geoobject=&party=> (дата звернення – 25.11.2022).
5. Забрянський Г.І. Вікові особливості міської і сільської злочинності неповнолітніх, 1992. 247 с.
6. Красногвардійський районний суд м. Дніпропетровська. Вирок суду № 204/6874/22 від 13 вересня 2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106339886> (дата звернення – 22.11.2022).
7. Печерський А. Сорти колаборантів, або Чому зраджують Україні та стають посіпаками окупантів. *АрміяInform*. 2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/07/31/sorty-kolaborantiv-abo-chomu-zradzhuyut-ukrayini-ta-stayut-posipakamy-okupantiv/> (дата звернення – 17.11.2022).
8. Ковальчук В. С. Про деякі детермінанти кримінально-процесуального характеру, що корелювали війну Російської Федерації проти України. *Вісник Пенітенціарної Асоціації України*. 2022. С. 79–84.

The article studies the criminological characteristics of the collaborator's personality, where four groups of traits are covered: socio-demographic; socio-role; criminal law; moral and psychological qualities of the offender. It is a well-known fact that the behavior of a person committing an offense is always dependent on psychological factors, which, together with adaptation in the social environment, create the basis for committing a certain type of crime. Therefore, the significance of the criminological characteristics of a collaborator is that it allows, on the basis of known determinants, to quickly understand what features are inherent in a person who commits a crime, how to prevent collaboration, how to prevent and develop an effective methodology for counteracting their commission.

The scientific article established that most often collaborators are men. For certain ideological or political reasons, collaborative activities are characteristic of older people, while younger people in most cases pursue a selfish goal. The authors note that the collaborators have a fairly high level of socialization, so the criminal has leadership skills, knows how to behave in front of the public, is self-confident, knows how to quickly adapt to changes and influence others through propaganda. It is difficult to identify them due to the fact that they often take the position of victims who were forced to do such actions by threats, and the most dangerous collaborators are those who were recruited long before the invasion of the Russian Federation.

Key words: criminological characteristic, person, collaborant, determinants, collaboration, fire spotters.